

Viduslaiku un jauno laiku Kuldīga: arheoloģija un vēsture

Avotu raksturojums

Lielākā daļa Livonijas perioda vēstures avotu ir publicēti jau 19. gs. – 20. gs. sākumā, pateicoties vēstures zinātnes antikvārisma virziena (vai pat laikmeta) centieniem. Lai gan parasti komentāru nav vai tie ir niecīgi, šie izdevumi joprojām ir vienīgie. No publicētajiem avotiem īpaši atzīmējami „Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch“ (kopumā 14 sējumi), „Livländische Güterurkunden“ (kopumā divi sējumi) un „Akten und Recesse der Livländischen Ständetage“ (kopumā trīs sējumi). Savukārt jauno laiku vēstures avotu publikācijas ir sporādiskas un nesistemātiskas, pārsvarā veidojot tās noteiktu tēmu ietvaros.

Visā apskatāmajā laika posmā arī pats avotu apjoms nav vienāds. Par 13. gs. saglabājušos avotu skaits, kas attiecas uz pilsētu vēstures jautājumiem, ir pavisam neliels (arī runājot par Livonijas jaunajiem lielajiem centriem). Taču avotu apjoms ar katru nākamo gadsimtu palielinās. Īpaši tas novērojams ar 14. gs. vidu, kas skaidrojams ar to, ka paaugstinās birokrātiskā aparāta darba intensitāte. Minētajās avotu edīcijās apkopoti dažādu grupu avoti, kas iedalās landtāgu un mantāgu recesos (lēmumi), līgumos (t.s. lēņu grāmatas, tirgošanās un ieķīlāšanas līgumi), korespondencē (amatpersonu vēstules un ziņojumi), protokolos (vizitāciju, robežu strīdu), ģilžu un cunfšu statūtos jeb šrāgās, pilsētas tiesību statūtos, rātes izdotajos noteikumos (pilsoņu runas), revīzijās, kā arī kodeksos (parādu, ķemerejas, namīpašumu grāmatas). Šo dokumentāro avotu grupa uz kopējā saglabājušos Livonijas avotu fona ir visapjomīgākā. Grupu sastāda gan normatīva, gan aprakstoša (deskriptīva) rakstura avoti.

Cita publicēto avotu grupa ir hronikas, piemēram, „Vecākā Livonijas atskaņu hronika”, „Indriķa hronika”, „Vartberges Hermaņa Livonijas hronika” u. c. Hronikas attiecībā uz pētījuma tēmu ir vairāk sekundārais avots, jo apskata ļoti konkrētu un salīdzinoši nelielu laika posmu. Turklāt nereti vēstījums ir par vispārīgajiem Livonijas politiskajiem notikumiem, detaļām uzmanību pievēršot tikai vietām. Taču hronikās bieži vien atrodams pirmais kāda vietvārda pieminējums, kas dod vietas veidošanās hronoloģisko pamatojumu – arī attiecībā uz Kuldīgas viduslaiku dzīves pirmsākumiem, jo par to vēsta Atskaņu hronika. Tikai par dažām vietām ir tik precīzi dati par pirmsākumiem, ņemot vērā rakstīto liecību fragmentārisumu.

No npublicētajiem avotiem noteikti uzmanības vērts ir Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts Vēstures arhīvā esošais Kuldīgas pilsētas maģistrāta fonds – 795.fonds, 1., 2., 3., 4. apraksts (līdz 1904. g.). Tie ietver dokumentu grāmatu no 1354.-1737.g., 16. -17. gs. vidus līgumi, testamenti, namīpašnieku grāmata, sūdzības, vēstules, pilsētas privilēģijas līdz 18. gs. beigām, pilsētas rātes un muižniecības strīdu lietas 17. gs. vidus-1760. g. utt. Būtu interesanti apskatīties arī citu pilsētu pašpārvalžu fondus, jo tajos var būt liecības arī par Kuldīgu (sarakste, viedokļi utt.). Jāatzīst, ka lielākajā daļā šo fondu ir dokumenti, kas saglabājušies kopš 16. gs. vidus un vēlāka laika. Interesi raisa arī Baltijas vēstures dokumentu rokrakstu kolekcija (16. gs. – 20. gs. sākums), kas veido 7363. fondu, un Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības fonds – 5759. fonds. Par Kuldīgas amatnieku ģildēm un cunftēm skat. 5656. fonda 1. aprakstu, Kurzemes guberņas valdes fonds (96. fonds ar 10 aprakstiem), Kurzemes bruņniecības arhīvs (640. fonds ar 4 aprakstiem) u. c.

Pilsēta viduslaiku Rietum/Centrāleiropā un Romas katoļu Eiropas perifērijā/robežapgabalā Livonijā

Livonijas nozīmīgāko pilsētu kā Tallina (Rēvele), Tartu (Tērbata) un Rīga vēsturei ir pievērsušies daudzi pētnieki, un par šo tematiku ir publicēta virkne pētījumu. To ir noteikuši vairāki apstākļi, piemēram, lielais arheoloģisko pētījumu skaits, kā arī rakstīto avotu pieejamība (gan radīšanas, gan saglabāšanās aspektā). Zinātniskajā pētniecībā reti apskatītas ir mazās apdzīvotās vietas: mazpilsētas, pilsmiesti un ciemi. Turklāt maz ir darbu, kas iekļautu un sintezētu pieejamos būvvēstures elementus, gan arheoloģiskos materiālus, kā arī rakstītajos avotos un kartogrāfiskajos materiālos iegūstamo informāciju.

Kuldīgas vēstures gadījumā rodas arī jautājums: kas bija pilsēta Livonijā? Ja kopumā Eiropas viduslaikos par pilsētu varam saukt lielu un vidēju apdzīvotu vietu ar pilsētas tiesībām, mūri un rāti (tātad ir sava teritorija, savs pilsoņu kopums, sava pārvalde un struktūra), tad Livonijā situācija ir citādāka. Viduslaiku pilsētas raksturīgākais elements bija pilsētas tiesības, jo citādi apdzīvotu vietu nevar dēvēt par pilsētu – ar to viduslaiku pilsētas atšķirsies no aizvēstures pilsētām. Taču jāatzīst, ka Livonijā apdzīvotās vietas nekļuva par pilsētām ekonomiskā potenciāla vai telpiskā lieluma dēļ, bet politisko zemeskungu (landesherren) tādu vai citādu ieceru realizācijas rezultātā. Rakstītie vēstures avoti liecina, ka kādai vietai tikušas piešķirtas pilsētas tiesības, bet pēc neilga laika tā tiek dēvēta tāpat kā netālu atrodošais ciems, kam nebija pilsētu tiesības. Tas ir paradoksāli, jo kāpēc vietai būtu jāpiešķir pilsētas tiesības, ja tā ekonomiski nebija tam gatava? Tāpēc, iespējams, apdzīvotām vietām piedēvētie nosaukumi jāuztver citādāk.

Līdz ar to atsevišķa problemātika ir terminoloģija. Rakstītajos avotos pieminētie apdzīvoto vietu statusu piešķirošie nosaukumi nereti ir pretrunīgi. No rakstītajiem vēstures avotiem veidojas zināms dažādu apdzīvoto vietu statuss, t.i., dažādu apdzīvotām vietām piedēvēto nosaukumu kopums, piemēram, hakelwerk, fleck, weichbild, dorp, stadt, palte, wille, oppido, civita u.c. Daļa no tiem ir lietoti dokumentos, kas sastādīti latīņu valodā, bet daļa - dokumentos, kas sastādīti vidusaugšvācu vai viduslejasvācu valodā. Pieļaujams, ka dažāda topogrāfiskā lieluma un ekonomiskā potenciāla apdzīvotajām vietām lietoti vienādi nosaukumi vai otrādi - šķietami niecīga ekonomiskā potenciāla apdzīvotajām vietām lietots nosaukums, kas atbilstu lielāka mēroga apdzīvotai vietai. Tas liecina par to, ka būtu jāpārskata piešķirto nosaukumu ietverošais saturs. Turklāt tas būs jādarā arī ar latviešu valodā sastopamajiem vārdiem: ciems, miests, pilsmiests, pilsapmetne, mazpilsēta, pilsēta. Iespējams, ka Livonijā pilsētu apzīmēja citādāk, tādā veidā pielāgojoties vietējiem politiskajiem un ekonomiskajiem apstākļiem. Iespējams, kāda nosaukuma saturs tika piepildīts tikai politiski un juridiski, bet citos gadījumos - tikai ekonomiski..

Livonijā neapšaubāmi pastāvēja apdzīvoto vietu hierarhija, ietverot arī mazpilsētas, kam gan nav skaidra saturiskā ietvara. Par robežu starp lielu un mazu apdzīvoto vietu var kalpot dažādi kritēriji: iedzīvotāju skaits, topogrāfiskās telpas lielums, ekonomiskais potenciāls, juridiskais (tiesību) faktors, piesaiste starptautiski reģionālajām struktūrām (piemēram, Hanzai). Tomēr jāatzīst, ka daļa no šiem kritērijiem nav zināmi pat lielākajām Livonijas apdzīvotajām vietām. Vairākām apdzīvotām vietām nebija starptautiski reģionālās piesaistes, taču bija ekonomiskais potenciāls, kas bija salīdzināms pat, piemēram, ar Tartu pilsētu viduslaikos. Tad kuri no faktoriem izvirzāmi par prioritāriem Livonijas telpas kontekstā?

Pilsētu attīstību veicinošo faktoru, kurus šajā gadījumā var saukt arī par “dzinējspēkiem”, nozīme ir būtiska, skatoties apdzīvoto vietu veidošanas dinamikas un kvalitātes griezumā. Jāpieņem, ka apdzīvoto vietu veidošanās dinamika saistāma ar konkrētā Livonijas reģiona pakļautības un apgūšanas jautājumu. Turklāt šis jautājums ir saistīts ar jautājumu par apdzīvotās vietas kvalitāti - cik ilgā laika periodā apdzīvotā vieta sasniedza pilsētas kvalitāti? Vai, sasniedzot minēto kvalitāti, tā kļuva par pilsētu? Vai visām apdzīvotajām vietām, kurām bija juridiskais pilsētas statuss, bija arī pilsētas kvalitāte? Utt.

Viduslaiku rakstītajos vēstures avotos šīm apmetnēm ir dažādi apzīmējumi. Kā norāda A. Caune, vācu valodā tās tiek sauktas par Stadt, Städtlein, Palte, Hakelwerk, Weichbild, Fleck. Latīņu valodā — par civitas, opidum, opidulum, vicus, viculus, villa, locus. Tikai 1555. g. sastādītajā Livonijas piļu sarakstā visas šīs apmetnes pie pilīm ir sadalītas trīs grupās — civitas, opidum, vicus. 1690. g. izdotajā Kasparisa fon Keumerna (Casparis von Ceumern) grāmatā „Theatridium Livonicum” ir šī saraksta tulkojums vācu valodā ar papildinājumiem. Apdzīvotas vietas pie pilīm tiek dēvētas — gemaurte Stadt, offene Stadt, Fleck. Kā pilsētas ar mūriem minētas — Rīga, Cēsis (Wenden), Valmiera (Wolmar), Koknese (Kokenhusen). Par atklātām pilsētām keumerns uzskata Limbažus(Lemsel), Raunu (Ronneburg), Alūksni (Marienburg), Rūjienu (Rujen), Kuldīgu (Goldingen), Ventspili (Windau), Bausku (Bauske), Straupi (Roope)³. Tiek nosaukti arī deviņi miestu. Par miestu uzskatīta arī Aizpute. Tā gan vairākos senrakstos tikusi dēvēta par pilsētu vai pilsētiņu un tāpēc būtu jāuzskata par atklāto pilsētu bez mūriem. Nav saprotams, kāpēc Keumerns par atklātu pilsētu uzskatījis Alūksni (Marienburg). Tā kā pilsētiņa nav minēta ne latīņu valodā sarakstītajā 1555. g. piļu sarakstā, ne arī kā pilsēta kādā no iepriekšminētajiem apmetņu apzīmējumiem nosaukta citos rakstītajos vēstures avotos. Varam atzīmēt, ka profesors Leonīds Arbuzovs par vāciešu dibinātajām viduslaiku pilsētām Latvijas teritorijā uzskatīja Rīgu un mazpilsētas — Cēsis, Valmieru, Koknesi, Limbažus, Kuldīgu, Ventspili, Aizputi, Straupi.

Latvijas mazpilsētas pilsētas tiesības ieguva laikā no 13. gs. otrās puses līdz 14. gs. vidum, tikai Bauska vēlāk. Vidzemē esošās Cēsis, Valmiera, Koknese, Limbaži, Straupe, Rauna, Rūjienu nopostītas Livonijas un Lielā Ziemeļu kara laikā. Izņemot lielās mūra baznīcas, tajās vairs nekas no viduslaiku apbūves nav saglabājies. Latvijas rietumdaļā esošā Ventspils, Kuldīga, Bauska, Aizpute 16.–17. gs. postošajos karos cieta mazāk, tomēr arī tajās no viduslaiku celtnēm vairs nekas nav šodien palicis.

Kuldīgas pilsētas un pils arheoloģija

Kas ir urbānā arheoloģija?

Ziņas par atsevišķiem senlietu atradumiem, zemes darbu laikā atsegām būvkonstrukcijām un apbedījumiem Kuldīgas pilsētas teritorijā iegūtas kopš 20.gs. 30.gadiem, tomēr plašāki arheoloģiskie pētījumi nedz Kuldīgas senpilsētā, nedz pils un kapsētu vietās nebija notikuši līdz 21. gadsimta sākumam. Kuldīga ir viena no astoņām Latvijas mazpilsētām, kurās pēdējos 25-30 gados var runāt par arheoloģisko pētniecību. Tiesa, tik daudz materiālu kā Valmierai un Cēsīm vēl nav un nav arī apkopojušu arheoloģisko publikāciju.

Savrupatradumi: 1930.g. nepilnu puskilometru no Kuldīgas pils augšpus Ventas rumbai "Vulkāna" kokzāģētavas teritorijā tika atklāti kuršu ugunskapi, kas vēlāk acīmredzot nopostīti celtniecības darbu gaitā. Pēc O.Bonga ziņām, Kuldīgā atrasts arī akmens cirvis. Lielgabalu lodes, kara cirvji, keramikas lauskas atrastas 1930.gados Ventas krastā, kāds "kara cirvis" atrasts Upes ielā. 1984.g. Kuldīgā atrasts 334

Livonijas monētu depozijs, kas varētu būt ticis noguldīts ap 1408.g. Savukārt Kalna ielā, netālu no pils, ap 1943.g. atrasts sudraba romiešu monēta.

1933.g. pie Sv. Katrīnas baznīcas 1,2 metru dziļumā atrakti mūrēti pamati apmēram 15 metru garumā, kā arī apakšzemes ejas daļa, kas vedusi no pils uz Ventas pusi. Šo pašu darbu laikā pie pašas baznīcas apmēram metra dziļumā atsegti vairāki skeletapbedījumi, kas, spriežot pēc kapavietās atrastajām monētām, attiecināmi uz 18.gs. 1980.g. kapsētas teritorijā starp Alekšupīti un toreizējo Padomju ielu (Baznīcas iela) rakta jauna komunikāciju tranšeja, taču toreiz apbedījumus neatrada. 1999.g. pie Sv.Trīsvienības baznīcas, Rātslaukumā un Tirgus ielā zemes rakšanas laikā atrasti cilvēku kauli bez senlietu piedevām, kas acīmredzot saistāmi ar baznīcas kapsētas apbedījumiem. Kādā no baznīcas hronikām minēta arī 18.gs. sākuma mēra epidēmijas upuru apglabāšana tās kapsētā. Šajā apkārtnē, ierīkojot kanalizāciju, kauli lielā daudzumā atrasti arī pirms 30 (?) gadiem.

Tikai sākot ar 21. gadsimtu Kuldīgas senpilsētā veikti arheoloģiskās uzraudzības darbi, kas ļāvuši iegūt nelielu priekšstatu par Kuldīgas arheoloģisko kultūrslāni. Tā 2000.g. septembrī Kuldīgas rajona tiesas ēkas remontdarbu laikā neskarts kultūrslānis tika konstatēts pie ēkas austrumu pamatiem, kas drīzāk varētu būt attiecināms uz 16.-19.gs.

2000.gada jūlijā sakarā ar jaunas kanalizācijas spiedvada trases ierīkošanu arheoloģiskās uzraudzības darbi M.Lūsēna vadībā tika veikti Kuldīgas viduslaiku pils dienvidu un dienvidrietumu daļā. Darbi tika veikti apmēram 200 metrus garā, 0,5 metrus platā un 1,2-1,6 metrus dziļā tranšejā starp kafejnīcas "Rumbas" paviljonu un ēku Kalna ielā 25. Pamatzeme šajā tranšejā netika sasniegta, grunti veidoja kultūrslānis, kas sastāvēja no vairākiem būvgružu slāņiem. Būvgruži attiecināmi uz Kurzemes un Zemgales hercogistes laika pārbūvēm un pils nojaukšanas darbiem 18.gs. Īpaši intensīvi un blīvi būvgruži slāņi konstatēti gar Pils ielas labo malu, bet iepretim "Rumbas" paviljonam atrasti 230 renesanses un agrā baroka krāsns podiņu fragmenti (17.-17./18.gs.). Kādreizējās priekšpils celtņu pamatu fragmenti, kas turpinājās Ventas virzienā, atklāti iepretim ēkai Pils ielā 1, savukārt pils ārējās nocietinājumu līnijas mūra pamati konstatēti pils parkā, zem pagalma sētas.

2002.gada aprīlī - maijā arheoloģiskās uzraudzības darbi M.Lūsēna vadībā veikti Rātslaukumā, Baznīcas un Liepājas ielās sakarā ar komunikāciju trašu ierīkošanu. Darbi notika 1,5-2 metrus platās un 1,6-3,5 metrus dziļās tranšejās, vietām 1,5-2,5 metru dziļumā sasniedzot netraucētu zemes pamatslāni. Baznīcas ielā kultūrslānis attiecināms uz laiku kopš 18.gs. beigām, bet Liepājas ielā senākie atradumi datējami ar 17.gs. otro pusi, tāpēc pieļaujams, ka viduslaiku apdzīvotība šo ielu rajonos nav bijusi sevišķi blīva un kultūrslānis ielu daļās nav izveidojies.

Arheoloģiskā uzraudzība zemes darbu laikā Kuldīgas vecpilsētas daļā, kā arī nelieli pārbaudes izrakumi sākot no 2002. g. Kuldīgā notikuši ik vasaru, 2002. gadā parkā pie Sv. Katrīnas baznīcas, Alekša upītes kreisajā krastā, netālu no Baznīcas ielas 1,1 m dziļumā atsedza kādas mūra ēkas pamatu fragmentus. Spriežot pēc ēkas sienu mūrējumā esošajiem viduslaikiem raksturīgajiem liela izmēra ķieģeļiem un apkārtējā slānī atrastajiem klostera tipa dakstiņu fragmentiem, to varētu attiecināt uz 15.-16. gs. Katrīnas baznīcas austrumu pusē 10 m platā joslā ap 0,7 m dziļumā atrastie atsevišķie cilvēka kauli iezīmēja viduslaiku kapsētas vietu.

Jaunas atziņas par Kuldīgas pilsētas sākotni snieguši 2008. g. pētījumi Kalna ielā. Visā ielas garumā notika pazemes komunikāciju nomaiņa, izrokot 3,0 m platu un 1,5-2,5 m dziļu transeju. Apmēram 350 m attālumā no Kuldīgas ordeņpils, kādreizējā t.s. Kalnamiesta teritorijā starp tagadējām Jelgavas un Rumbas ielām 0,6 m dziļumā zem tagadējās ielas līmeņa konstatēja 13.-15. gs. kultūrslāni. Organiskajām vielām

bagātais slānis bija saglabājies 0,3–0,8 m biezumā. Kalna iela, kas veidojusies kā ceļa sākums no Kuldīgas pils gar Ventas kreiso krastu uz Skrundu, sākotnēji bijusi daudz šaurāka. Tās senākais bruģējums, veidots no sīku oļu bēruma uz pamatzemes - māla, atsedzās 1,4 m dziļumā zem tagadējā ielas līmeņa. Gar šīs ielas malām Livonijas laikā pastāvējusi koka apbūve. Divās vietās izraktā tranšēja tika paplašināta ar 2×12 m lieliem izpētes laukumiem. Pirmajā laukumā tika daļēji atsegtas liecības par kādu vieglas konstrukcijas stabu būvi. Tās vietā atrada 0,8×1,5 m lielā platībā degušu mā la klonu un vairākas stabu bedres. Celtnes tuvumā atsedza arī divas līdz 1,6 m dziļas saimniecības bedres, pildītas ar tumšu zemi. Otrā tranšejas paplašinājumā konstatēja kādas līdz 0,9 m dziļi pamatzemē iedziļinātas stāvbūves puspagraba telpas paliekas. Pilnu šīs celtnes plānojuma lielumu ierobežotās izpētes platības dēļ neizdevās iegūt. Zemē ap ēku tika atrasti daudzi sakrituši koki, kas neveidoja kādu regulāru klāsta klājumu. Noņemotšos kokus, zem tiem atklājās vēl kāda senāka sadegusi celtne, ko iezīmēja plašs pelnu un ogļu slānis ar vairākiem degušiem granīta akmeņiem. Augšējā kārtā atsegtās koka celtnes pēc atrastajām senlietām datējamas ar 13.–15. gs. No senākās pilnībā nodegušās ēkas ņemti ogļu paraugi, kuri datēti ar 14C metodi Tallinas Tehniskās augstskolas Ģeoloģijas institūta laboratorijā. Paraugi iekļaujas laika intervālā starp 1120/1150 AD un 1220 AD (ticamība 42,3%–46,6%). Iegūtais senākās celtnes datējums norāda, ka t.s. Kalnamiesta teritorijā pastāvējusi kāda kuršu apmetne jau vismaz 50 gadus pirms ordeņa Kuldīgas pils uzcelšanas 1242.–1245. g.

Līdz šim uzskatīja, ka kuršu senpilsēta pirms 13. gs. bijusi tikai pie Veckuldīgas pilskalna, kas arī atrodas Ventas kreisajā krastā apmēram trīs kilometrus uz ziemeļiem no Kuldīgas ordeņpils, un tur arī meklējamas Kuldīgas pilsētas saknes. Jaunas versijas var izvirzīt, balstoties uz pagājušajā gadā atrasto ovālo jeb bruņurupuču saktu, kas, spriežot pēc atradēja arheologa M. Lūsēna viedokļa, ir nākusi no Skandināvijas. Skandināvu klātbūtne Kuldīgas apkārtnē nav pārsteidzoša – tas ir Ventas ūdensceļš, kas tiek izmantots arī lejtecē, kur ir skandināviskas izcelsmes atradumi un iespējamā kolonija. Un pa šo aizvēstures beigās svarīgo trasi, kas vēlāk viduslaikos zaudēs komunikācijas nozīmi, skandināvu tirgotāji un ceļotāji, un sirotāji varēja nonākt līdz Kuldīgai, lai gan šobrīd ir pārāgri runāt par skandināvu patstāvīgu klātbūtni šajā vietā.

Kuldīgas pilsētas sākotne: pils un dibināšanas problemātika

Senākā apdzīvotība mūsdienu Kuldīgas pilsētas teritorijā saistāma ar Veckuldīgas pilskalnu Ventas upes kreisajā krastā. Pilskalna, kura dienvidrietumu pakājē pletusies līdz 9,5-10 ha liela apmetne, apdzīvotības sākumi nav droši datēti, taču tas noteikti izmantots aizvēstures beigās, vēlajā dzelzs laikmetā.

Veckuldīgas pilskalns atrodas 3,5 km uz ziemeļiem no pilsētas centra, Pirmo reizi pilskalnu piemin vācbaltiešu pētnieks un mācītājs Augusts Bīlenšteins savā 1869. gadā publicētajā darbā par latviešu pilskalniem, lai gan pirmo plašāku aprakstu sniedza 1923. gadā Ernests Brastiņš darbā “Kursas pilskalni”. Pilskalns izveidots 15-20 m augstā paugurā pie Veckuldīgas ietekas Ventā. To norobežo 10 metrus dziļš un 35 metrus plats grāvis un izcils valnis – 100 metrus garš, 20 metrus plats un līdz pat 6 metriem augsts. Pats pilskalns ir salīdzinoši liels, ar kvadrātveida plakumu apmēram 100 x 100 metru platībā. Arī kultūrslānis ir intensīvs, līdz 1,6 metru biezs. Pilskalnam ir arī hektāru liela priekšpils, kas izvietota uz dienvidrietumiem no plakuma. Kādreiz priekšpili norobežoja grāvis un valnis, kas acīmredzot laika gaitā noarts. Pilskalns cietis arī II pasaules kara ierakumu būvniecības rezultātā – atsevišķas liecības norāda, ka to laikā atrasts arī kultūrslānis un deguši koki.

Pilskalnu ietver apmetne, kas pēc platības un novietnes varētu pat būt saucama par agro pilsētu, lai gan pagaidām nav zināms šīs teritorijas funkcionālais raksturs, plānojums etc. 1950. gadā notika nelieli pārbaudes izrakumi senpilsētas un priekšpils vietā, un to laikā atsedza 0,25-1,5 metrus biezu kultūrslāni. Jāatzīmē, ka vieta tika apdzīvota līdz 14. gadsimta vidum. Vairāki pētnieki, piemēram, E. Brastiņš šajā vietā novietoja Bandavs zemes centru vai kuršu “karaļa” Lamekina (skat. 1230. gada līgumus starp pāvesta legātu un Lamekinu).

Savukārt spriežot pēc rakstītajiem avotiem, pēdējo reizi pilskalna celtnes nodedzinātas 13.gs., ordenim apspiežot kuršu sacelšanos. Pēc tam apdzīvotība pilskalnā aktīvi vairs nav turpinājusies (pārtrūkstot gan tikai 14.gs. vidū), taču jauns centrs sācis veidoties 3,5 km uz dienvidiem no pilskalna, Vācu ordeņa Livonijas atzara (t.s. Livonijas ordeņa) mestram Dītriham no Groningenas pie Ventas rumbas uzceļot Kuldīgas pili.

Kuldīgas pils celta 1242.-1244.g.(avotos minēts, ka *Guldunge modo Jesusborg* pabeigta 1245.g. februārī), pāvesta legātam Modenas bīskapam Vilhelmam piešķirot Livonijas ordenim tiesības veidot atbalsta punktu Kurzemē pie Ventas rumbas. Lai gan pils sākotnējais nosaukums bija *Jesusborg* (Jēzus pils), tomēr drīz vien tika pārņemts vietas vietējais nosaukums, kas transformējas par *Goldingen*. Atšķirībā no citām 13.gs. krustnešu pilīm, Kuldīgas pils sākotnēji netika celta no koka, bet to uzreiz veidoja kā mūra celtni. Pils kļuva par komtura sēdekli un ordeņa nozīmīgāko centru Kurzemē, bet kopš 1290.g. Kuldīgas komturi bija arī ordeņa mestra vietnieki Kurzemē.

Par pils plānojumu un izskatu viduslaikos liecību ir ļoti maz. Diemžēl Kuldīgas pils plāni nav saglabājušies, arī attēli būtībā zināmi sākot ar 18.gs. Kuldīgas pils senākais zīmējums datēts ar 17.gs., kurā pils attēlota kā četru trīsstāvēgu korpusu noslēgta celtnē ar stūra torņiem un iekšējo pagalmu, tādējādi tā pieskaitāma konventa tipa pilīm (vēsturnieks A.Tulse to pieskaita četru torņu konventa tipam, uzskatot, ka Kuldīgas pils bijusi pirmā šāda veida celtnē Kurzemē). Pili ietver ārējais aizsardzības mūris, starp kuru un pili atradās priekšpils celtnes. Pils ārējais apkārtmūris, šķiet, radies vēlāk par pili, un tā pastāvēšanas sākumus varētu attiecināt uz 15.gs. Priekšpils daļā attēlotie apaļie torņi, spriežot pēc to formas, uzcelti ne ātrāk par 15.gs. Pils ZA daļā bijuši vārti, kurus ar Alekšupītes pretējo krastu savienojis tilts.

Ap ordeņa pili veidojās ciemats, kas ilgāku laiku pastāvēja paralēli kuršu apmetnei pie Veckuldīgas pilskalna. Sākotnēji Kuldīgas pilī dzīvojis arī Kurzemes bīskaps, un 1252.g. tieši Kurzemes bīskaps dāvināja jaunajai apmetnei zemi divu jūdžu rādiusā ap pili un piešķīra tirgus un ostas vietas tiesības. Tiesa, vēlāk bīskaps atteicās no tiesībām uz Kuldīgas pilsētu un pili, un tās nonāca pilnīgā ordeņa pārziņā.

Jau 1263.g. vēstures avotos Kuldīga minēta kā *oppidum*, tas ir, nocietināta apmetne. 13.gs. otrajā pusē un 14.gs. pilsēta veidojās no trīs atsevišķām daļām - Pilsmiesta, Kalnamiesta un Kuldīgas jeb Vecpilsētas, kas pletusies starp pili un Sv.Katrīnas baznīcu. 14.gs. vidū (1355.g.) pie pils izveidojās Pilsmiests, uz kuru pārcēlās Veckuldīgas iedzīvotāji. Pilsmiests atradies starp Ventu un Sv.Katrīnas baznīcu. Šīs pilsētas daļas izveidošanas rezultātā jaunas zemes un privilēģijas piešķīra Kuldīgas Vecpilsētai. Uz 1361.g. attiecināta Kalnamiesta izveidošanās, kas saistīta vai nu ar vēl kādas Veckuldīgas iedzīvotāju daļas pārceļošanu, vai nu Kuldīgas priekšpilsētu vai iedzīvotāju daļu, kas nodalījusies. Kalnamiests atradies Kalna ielas rajonā. Abām jaunpilsētām (Pilsmiestam un Kalnamiestam) ar laiku piešķirtas tādas pašas tiesības un privilēģijas kā Kuldīgas (Vecpilsētas) iedzīvotājiem.

Kuldīgas kā jaunā vietā lokalizēta, taču diez vai pārvietota, un viduslaiku dzīvei raksturīga centra veidošanās ir skatāma kuršu pakļaušanas kontekstā. 13. gs. krusta karos bija viena no tā laika ilglaicīgākajām sociālpolitiskajām un militārajām norisēm. Jau drīz pēc krustnešu nostiprināšanās kurši 1201 uzbruka Rīgai, taču daudz nopietnāks drauds krustnešiem bija 1210 kuršu uzbrukums Rīgai, kā arī kuršu uzvara kaujā Irbes jūras šaurumā. 1228 kopā ar zemgaļiem kurši nopostīja Daugavgrīvas klosteri un nogalināja tā mūkus. Nākamajā gadā sekoja Zobenbrāļu ordeņa, krustnešu un rīdzinieku iebrukums kuršu zemju ZA daļā pie Abavas un kuršu padošanās 1230. 1231 ar šiem pašiem kuršiem (kurus šoreiz pārstāvēja Lamekins; līgums ar 12 kuršu ciemiem) Romas pāvesta legāts Alnas Balduīns noslēdza jaunu līgumu, pakļaujot tos tiešai pāvesta kundzībai. 1234 tika izveidota Kurzemes bīskapija. Pēc Livonijas ordeņa iesaistīšanās krusta karos Baltijā bija nepieciešams nodrošināt drošu satiksmi starp Prūsiju un Rīgu, tāpēc 1242 ordenis sāka celt Kuldīgas pili. Pēc 3 gadu cīņām kurši padevās un 1245 kuršu zemes tika sadalītas, taču šoreiz ordenis saņēma 2/3 zemju, bet bīskaps - tikai 1/3. Faktiski zemju sadalīšana gan aizkavējās līdz 1253, kad noslēgts detalizētāks līgums par zemju sadali. Krustnešu sakāve Durbes kaujā 1260 noveda pie kuršu sacelšanās, tāpēc kuršu zemes ordenim nācās iekarot no jauna, pielietojot pat nežēlīgu teroru un padarot veselus novadus neapdzīvotus. Ordenis miera līgumu ar kuršiem noslēdza 1267, tajā līdzās ķīlnieku došanai, desmitās tiesas maksāšanai u.c. minot kuršu pienākumus pret ordeņbrāļiem - labības nodevas (2 pūri rudzu, kviešu vai miežu no katra arkla) un kārtējās klaušas (4 dienas gadā), kā arī ārkārtas klaušas tiem kuršiem, kas bija atkrituši no kristietības (piļu celtniecība utt.).

Kuldīgas viduslaiku pils atradās Kuldīgā, Pils ielā 1, Pils parkā. Pili cēlis Livonijas ordeņa mestrs Dītrihs no Groningenas 1242-1244 (avotos minēts, ka *Guldunge modo Jesusborg* pabeigta 1245.g. februārī), pāvesta legātam Modenas bīskapam Guljelmo piešķirot Livonijas ordenim tiesības veidot atbalsta punktu Kurzemē pie Ventas rumbas. Lai gan pils sākotnējais nosaukums bija *Jesusborg* (Jēzus pils), tomēr drīz vien tika pārņemts vietas vietējais nosaukums, kas transformējas par *Goldingen*. Atšķirībā no citām 13.gs. krustnešu pilīm, Kuldīgas pils sākotnēji netika celta no koka, bet to uzreiz veidoja kā mūra celtni. Pils kļuva par komtura sēdekli un ordeņa nozīmīgāko centru Kurzemē, bet kopš 1290 Kuldīgas komturi bija arī ordeņa mestra vietnieki Kurzemē. Pie Prūsijas kara ceļa.

Kuldīgas pils kā ordeņa iekarojumu galvenā bāze Kursā. cītīgi centās realizēt Žemaitijas pakļaušanu. Par svarīgākajām ordeņa bāzēm kļuva Klaipēdas un Kuldīgas pilis, no kurām tika organizēti ordeņa karaspēka iebrukumi Žemaitijā. Sistemātiskie ordeņa karagājieni nedeva gaidītos rezultātus,

Par pils plānojumu un izskatu viduslaikos liecību ir ļoti maz. Pils senākais zīmējums datēts ar 17.gs., kurā pils attēlota kā 4 trīsstāvēgu korpusu noslēgta celtnes ar stūra torņiem un iekšējo pagalmu. Pili ietver ārējais aizsardzības mūris, starp kuru un pili atradās priekšpils celtnes. Pils ārējais apkārtmūris, šķiet, radies vēlāk par pili, un tā pastāvēšanas sākumus varētu attiecināt uz 15.gs. Priekšpils daļā attēlotie apaļie torņi, spriežot pēc to formas, uzcelti ne ātrāk par 15.gs. Pils ZA daļā bijuši vārti, kurus ar Alekšupītes pretējo krastu savienojis tilts.

Pils un pilsmiests

Ap ordeņa pili veidojās ciemats, kas ilgāku laiku pastāvēja paralēli kuršu apmetnei pie Veckuldīgas pilskalna. Sākotnēji Kuldīgas pilī dzīvojis arī Kurzemes bīskaps, un 1252 tieši Kurzemes bīskaps dāvināja jaunajai apmetnei zemi divu jūdžu

rādusā ap pili un piešķīra tirgus un ostas vietas tiesības. Tiesa, vēlāk bīskaps atteicās no tiesībām uz Kuldīgas pilsētu un pili, un tās nonāca pilnīgā ordeņa pārziņā. Jau 1263 vēstures avotos Kuldīga minēta kā *oppidum*, tas ir, nocietināta apmetne. 13.gs. otrajā pusē un 14.gs. pilsēta veidojās no trīs atsevišķām daļām - Pilsmiesta, Kalnamiesta un Kuldīgas jeb Vecpilsētas, kas pletusies starp pili un Sv.Katrīnas baznīcu. 14.gs. vidū pie pils izveidojās Pilsmiests, uz kuru pārcēlās Veckuldīgas iedzīvotāji. Pilsmiests atradies starp Ventu un Sv.Katrīnas baznīcu. Šīs pilsētas daļas izveidošanas rezultātā jaunas zemes un privilēģijas piešķīra Kuldīgas Vecpilsētai. Uz 1361 attiecināta Kalnamiesta izveidošanās, kas saistīta vai nu ar vēl kādas Veckuldīgas iedzīvotāju daļas pārceļošanu, vai nu Kuldīgas priekšpilsētu vai iedzīvotāju daļu, kas nodalījies. Kalnamiests atradies Kalna ielas rajonā. Abām jaunpilsētām (Pilsmiestam un Kalnamiestam) ar laiku piešķirtas tādas pašas tiesības un privilēģijas kā Kuldīgas (Vecpilsētas) iedzīvotājiem.

Rakstītajos avotos 1355 Kuldīga pirmo reizi minēta kā pilsēta, bet Kuldīgai piešķirtās Rīgas pilsētas tiesības minētas 1378 (iespējams, tās pilsētai piešķirtas laikposmā starp 1347 un 1355). 1398 Kuldīga kļuva par Hanzas locekli, lai gan atsevišķi pētnieki šo notikumu saista jau ar 1277. 1446 pilsētu izlaupīja lietuviešu un žemaišu karaspēks, nopostot arī pilsētas mūri, kas vēlāk vairs netika atjaunots. Pēc vēstures avotu ziņām, jau 1438 pils priekšā bijis izbūvēts arī akmens tilts (pēc citām interpretācijām - paceļamais tilts) pār Ventu, ko iznīcinājuši 1614./1615.g. ziemas plūdi.

Iebraucēju acīm Kuldīga jaunajos laikos acīmredzot nebija pievilcīga – ceļojumu aprakstos, kas top jau tūrisma veidošanās laikā Apgaismības periodā, šai vietai uzmanība netiek veltīta, salīdzinot, piemēram, ar Rīgu, Jelgavu un citiem jaunajiem centriem, kas dominēs industriālajā laikmetā (Ceskes raksti to nemin).

Kuldīga: pilsēta viduslaikos un jaunajos laikos

Kuldīgas pilsētā zināmas vairākas viduslaiku celtnes vai arī to atrašanās vietas. Vecākā ēka, kas saglabājusies Kuldīgā, ir 1670.g. celtā ēka Baznīcas ielā 7 Alekšupītes krastā. Pirmā Kuldīgas baznīca, Sv.Katrīnas baznīca, no koka celta jau 1252.g., bet 1665.g. tās vietā uzcēla mūra baznīcu. Pie otrā (hronoloģiski vēlākā) tirgus laukuma 1641.g. sāka būvēt arī Sv.Trīsvienības (katoļu) baznīcu. 16.gs. pilsētā minētas 4 baznīcas un kapelas - pils un Katrīnas baznīcas un Pētera un Annas kapelas (Petrefelde un Annenfelde). Abas kapelas, kuras minētas sākot ar 15.gs., varētu būt pastāvējušas arī agrāk un bijušas domātas pilsētas nabadzīgajiem iedzīvotājiem. Kuldīgas rātsnams, pēc pētnieces I.Bākules domām, acīmredzot viduslaikos atradās tirguslaukumā, netālu no pils vārtiem, muitas vietas pie Ventas tilta un Sv.Katrīnas baznīcas - visu trīs viduslaiku pilsētiņu sadurvietā. Vēlāk, hercogistes laikos, gan tirguslaukums, gan rātsnams bija izvietoti citur, tag. Rātslaukumā. Kopš 14.gs. rakstītajos avotos minētas arī Kuldīgas ūdensdzirnavas.

Kuldīgas ielu tīkls veidojies bez īpaša plāna; sākumā ēkas celtas ap senāko tirgus laukumu, kas atradās pretim rātsnamam, abpus ceļiem un upītes krastos. Kuldīgas pilsētas plānojums pieskaitāms pie izteikti sarežģītiem pilsētu plānojumiem, ko vairāk noteikuši vides un vēsturiskie apstākļi nekā tipiskās plānojumu shēmas. Vecākā dokumentos minētā iela ir Kalna iela, kuras nosaukums parādās 1740.g. Iespējams, ka ar sarežģīto pilsētas plānojumu, kā arī viduslaiku avotu trūkumu, skaidrojamas literatūrā sastopamās atšķirīgās versijas un hipotēzes par Kuldīgas pilsētas senākās daļas lokalizāciju un tās attīstību.

Rakstītajos avotos 1355.g. Kuldīga pirmo reizi minēta kā pilsēta, bet Kuldīgai piešķirtās Rīgas pilsētas tiesības minētas 1378.g. (iespējams, tās pilsētai piešķirtas laikposmā starp 1347. un 1355.g.). 1398.g. Kuldīga kļuva par Hanzas locekli, lai gan atsevišķi pētnieki gan šo notikumu saista jau ar 1277.g. 1446.g. pilsētu izlaupīja lietuviešu un žemaišu karaspēks, nopostot arī pilsētas mūri, kas vēlāk vairs netika atjaunots. Pēc vēstures avotu ziņām, jau 1438.g. pils priekšā bijis izbūvēts arī akmens tilts (pēc citām interpretācijām - paceļamais tilts) pār Ventu, ko iznīcinājuši 1614./1615.g. ziemas plūdi.

Ja Livonijas laikos Kuldīga drīzāk bija mazpilsēta ar nelielu iedzīvotāju skaitu, tad strauja tās attīstība saistās ar Kurzemes un Zemgales hercogistes laiku. Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā Kuldīgi sākotnēji neilgi bija viena no hercogistes galvaspilsētām, bet vēlāk līdz 18.gs. sākumam to kā rezidenci izmantoja hercogi. Hercogistes laikā Kuldīgā risinājās aktīva saimnieciskā darbība, ne velti tā skaitījās hercogistes amatniecības centrs. Hercoga Jēkaba laikā (1642-1682) pilsētā sāka darboties pirmās papīra dzirnavas Kurzemē, kuģu būvētava, kālija un salpetra vārītavas, kaļķu un ķieģeļu ceplī, sudraba kaltuve un citas manufaktūras. Manufaktūras pārsvarā bijušas izvietotas Pilsmiestā teritorijā. Šajā laikā pārbūvēta arī Kuldīgas pils un ārpus priekšpils mūriem lokveidā ierīkoti vaļņi un bastioni. Hercogistes laikā uz dienvidiem no pils ierīkoti vairāki pils dārzi (kurus atsevišķi pētnieki saistījuši ar senām nocietinājumu sistēmām, kas nav bijušas attiecināmas uz pili). 1615.g. pilsētā notika liels ugunsgrēks, kura laikā nodega lielākā daļa ēku. Tiek atzīmēts, ka pilsētas teritorija hercogistes laikā gan kopumā būtiski nepalielinājās, kaut gan pieauga tās apdzīvotības intensitāte.

Lielā Ziemeļu kara laikā (1700.-1721.g.) Kuldīgas pils tiek pamesta, pēc 1715.g. to vairs neapdzīvoja un pils sāka strauji sabrukt. 19.gs. sākumā pils bija pilnībā nojaukta, un 1863.g. pils vietā jau bijušas saceltas vairākas nelielas ēkas. Vienīgā liecība, kas mūsdienās saglabājusies par kādreiz vareno un nozīmīgo ēku, ir parkā iepretim Pils ielai 4 redzamais bijušās pils iekšējo pagalmu ietverošās krusta velves fragments. Pils pamatu un pagrabu fragmenti acīmredzot saglabājušies arī zem zemes pils parkā.

Arī Kuldīgas pilsēta, kas stipri cieta kārtējā zviedru-poļu kara laikā (1653.-1667.g.), pēc Lielā Ziemeļu kara postījumiem un 1710.g. mēra epidēmijas vairs neatplauka un līdz 20.gs. pastāvēja kā mazpilsēta. Tādējādi Kuldīgas pilsētas attīstības senākais posms aptver viduslaikus un agros jaunus laikus, no 13.gs. vidum līdz 17.gs. vidum – otrajai pusei.